

MARCIN SMOLEŃSKI

Motywy podróży ekoturystycznych w lasach

Motives for ecotourist trips in forests

ABSTRACT

Smoleński M. 2007. Motywy podróży ekoturystycznych w lasach. Sylwan 3: 66-72.

The paper describes personality types of ecotourists. A phenomenon of the perception of values connected with nature and forest in tourism is stressed. The author analyses factors related to nature and forest motivating people to make ecotourist trips. He draws attention to the need to fulfil tourist and recreational functions of forest.

KEY WORDS

Ecotourism, personality types, motives, tourist functions, forest

ADDRESSES

Marcin Smoleński – Katedra Turystyki i Rekreacji; Politechnika Białostocka;
ul. Ojca Tarasiuka 2; 16-001 Kleosin; e-mail: smolenskim@aster.pl

Charakterystyka ekoturystyki

Współcześnie, ekoturystyka jest utożsamiana z turystyką zrównoważoną, godzącą z jednej strony interesy turystów, z drugiej strony, interesy regionów odwiedzanych przez turystów oraz lokalnej przyrody. Jej ideą, w aspekcie społeczno-ekonomicznym, jest rozwój lokalnych społeczności na podstawie turystyki, która ma na celu obcowanie z przyrodą i lokalną kulturą. Ekoturystyka jest szerszym pojęciem, obejmującym różne rodzaje turystyki: kwalifikowaną, specjalistyczną, krajoznawczą, wypoczynkową itp., pod warunkiem, że turysta świadomie nie ingeruje w naturalne ekosystemy, wyraża szacunek dla otaczającego go dziedzictwa miejscowej ludności, a jego turystyczne wydatki dostarczają funduszy dla ochrony kultury i przyrody oraz dla lokalnej gospodarki [Zaręba 2000]. Przyczynia się do ochrony środowiska naturalnego oraz kulturowego, a tym samym do postrzegania cennej dziedzictwa regionów, zarówno przez ogół mieszkańców jak i odwiedzających. W tym sensie wyróżnia się trzy najważniejsze cechy ekoturystyki, jako wpływowej aktywności społeczno-ekonomicznej:

1. Jest formą aktywnego zwiedzania na podstawie treści kulturowo-przyrodniczych regionów (m.in. dziedzictwa leśnego).
2. Strzeże harmonii krajobrazów naturalnych i kulturowych oraz odrębności kulturowej lokalnych społeczności (m.in. stymuluje działania na rzecz harmonizacji krajobrazów leśnych jako podstawowego produktu ekoturystycznego).
3. Dostarcza środków finansowych dla skutecznej ochrony wartości dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przynosi realne korzyści ekonomiczno-społeczne ludności miejscowej (m.in. integruje gospodarkę leśną z lokalnymi gospodarkami i ochroną przyrody, przynosząc jednocześnie wymierne korzyści ekonomiczne).

Uczestnikami ekoturystyki są ludzie o dużej świadomości ekologicznej i wrażliwości przyrodniczej. Analizując postawy życiowe ekoturystów można ogólnie założyć, że są wyznawcami

filozofii opartej na zrównoważeniu pierwiastków „być” i „mieć”. Cechuje ich fascynacja złożonością świata żywego. Niewielki odsetek ekoturystów wyznaje filozofię głębokiej ekologii, opierającej się głównie na pierwiastku „być”. Ich, z kolei, cechuje szacunek dla złożoności świata żywego, zgodnie z tezą, że życie na Ziemi jest wartością najwyższą, celem dla siebie. Biorąc pod uwagę wyznawaną filozofię życia, można pokusić się o charakterystykę postaw turystów wobec środowiska przyrodniczego (według wzrastającej empatii):

1. Arogancja wobec przyrody: Środowisko służy zaspokojeniu potrzeb turysty, przy czym zupełnie nieważne są koszty zewnętrzne jakie ponosi środowisko społeczno-przyrodnicze;
2. Ignorancja (obojętność) wobec przyrody: Środowisko jest całkowicie obce i do niczego nie potrzebne turystyce. Preferują wypoczynek bierny na podstawie walorów antropogenicznych (infrastruktury turystycznej) unikając kontaktu z przyrodą;
3. Ciekawość wobec otaczającego świata w tym i przyrody: Środowisko może być źródłem rekreacji. Zwolennicy zorganizowanego wypoczynku czynnego. Osoby takie są otwarte na propozycje biur podróży, dotyczące wypoczynku czynnego na podstawie walorów przyrodniczych i kulturowych (np. wycieczki zorganizowane do parków narodowych);
4. Fascynacja środowiskiem: Środowisko kulturowe i przyrodnicze może być źródłem głębokich przeżyć i źródłem inspiracji w życiu turysty. Osoby takie preferują indywidualną turystykę krajoznawczą, kwalifikowaną i specjalistyczną;
5. Szacunek dla środowiska: Zwolennicy głębokiej ekologii. Osoby takie preferują indywidualną lub zorganizowaną turystykę specjalistyczną i zadaniową, której celem jest aktywna ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionów (np. wolontariat na rzecz ochrony przyrody lub edukacji ekologicznej).

Przyjmując wymienioną klasyfikację, jedynie dwie ostatnie grupy przystają do archetypu ekoturysty. Przy czym należy zaznaczyć, że jest to niewielki procent wśród wszystkich postaw turystycznych [Krzyszowska-Kostrowicka 1999].

Walory przyrodniczo-leśne w ekoturystyce

Walory turystyczne opierają na walorach krajoznawczych, zarówno przyrodniczych, jak i ukształtowanych przez człowieka – kulturowych. Walory krajoznawcze definiuje się jako obiekty materialne, zjawiska lub przejawy kultury duchowej, które są przedmiotem zainteresowania turystów [Lijewski i in. 2002]. Specyficzne właściwości walorów krajoznawczych motywują turystów i jednocześnie determinują różnorodne formy spędzania wolnego czasu. Inaczej mówiąc, generują turystyczne walory rekreacyjno-wypoczynkowe lub tzw. specjalistyczne (zdrowotne, sportowe, edukacyjne, estetyczne, użytkowe itp.). Walor zawiera w sobie pojęcie „cenneści” i „użyteczności”, w tym przypadku dla ruchu turystycznego, stąd podlega klasyfikacji – jest finalnym produktem procesu waloryzacji (oceny przydatności i wartości dla turystyki). Ocena otaczającej przyrody jest domeną każdego turysty, a zatem związana jest z subiektywnym procesem percepcji i to co dla jednego jest cennym walorem, dla drugiego turysty jest bezwartościowe. Niemniej, ze względu na uniwersalne wartości zawarte w środowisku leśnym (zdrowotne, estetyczne, wypoczynkowe i użytkowe), na podstawie dominujących postaw turystycznych można pokusić się o ogólną, turystyczną waloryzację obiektów i zjawisk przyrodniczych. Jest to zresztą podstawa kreowania wszystkich produktów turystycznych – rozumiana jako umiejętność reagowania na zapotrzebowanie, wynikające z różnorodnych motywacji podróży turystycznych.

Walory przyrodniczo-leśne w ekturyście można podzielić na:

1. Krajobrazy naturalne i seminaturalne, postrzegane przez pryzmat klimatu, rzeźby terenu i szaty roślinnej (ekosystemy i zbiorowiska roślinne). Najcenniejsze dla potrzeb ekturystryki harmonizują wartości wypoczynkowo-rekreacyjne, estetyczne, edukacyjne, zdrowotne i użytkowe;
2. Osobliwości geologiczne (wąwozy, wodospady, źródła termalne, wychodnie skalne, jaskinie itp.). Najcenniejsze są symbolami uniwersalnych wartości (np. źródła jeziora oligotroficzne egzemplifikują naturalne piękno);
3. Osobliwości flory i fauny (unikalne i/lub okazałe gatunki i zbiorowiska). Najcenniejsze również symbolizują uniwersalne wartości (np. drzewa pomnikowe ukazują majestat przyrody);
4. Obszary chronionej przyrody, obejmujące obszary przyrodniczo cenne (z punktu widzenia przyrodoznawstwa). Najcenniejszymi dla turystyki są obszary o wysokiej randze ochronności (parki narodowe i rezerваты), które przez prawidłowe udostępnienie turystyczne powinny w pełni eksponować znaczenie uniwersalnych wartości przyrody (znaczenia dla cywilizacji i życia na Ziemi), a tym samym stają się symbolami dziedzictwa przyrodniczego (np. Puszcza Białowieńska posiada rangę dziedzictwa światowego).
5. Obiekty ukształtowane przez człowieka, kumulujące osobliwości przyrody, które dla turystyki mają głównie znaczenie edukacyjne (np. arboreta i muzea leśne) lub estetyczne i wypoczynkowe (np. leśne parki zabytkowe).

Udostępnienie turystyczne walorów przyrodniczo-leśnych niesie za sobą pewne niebezpieczeństwo dla ich trwałości. To niebezpieczeństwo wynika z celowej lub też niezamierzonej ingerencji infrastruktury turystycznej oraz nadmiernego ruchu turystycznego, które dwojako oddziałują na walory przyrodnicze:

- powodują zanikanie wielu obiektów i zjawisk przyrodniczych (szczególnie dotyczy to przyrody ożywionej),
- utrudniają ekturyście osobisty, emocjonalny odbiór przyrody, a tym samym tracą swoją wartość estetyczną – przestają być cennymi walorami turystycznymi.

Z tą problematyką ściśle wiążą się trzy zagadnienia:

1. Chłonności turystycznej środowiska, definiowanej przez maksymalną liczbę uczestników ruchu turystycznego, którzy mogą równocześnie przebywać na danym obszarze, nie powodując degradacji środowiska [Warszyńska, Jackowski 1978], z której wynika podstawowa sprzeczność między popytem turystycznym na cenne walory przyrodnicze a limitowaną podażą tychże walorów. W efekcie, restrykcyjne ograniczenia eliminują obiekty przyrodniczo cenne z obszaru zainteresowań masowej turystyki. Z drugiej strony udostępnienie obiektów przyrodniczo cennych dla potrzeb turystyki masowej powoduje ich degradację oraz pogorszenie warunków ich odpowiedniego postrzegania przez poszczególnych turystów.
2. Efemeryczności ekspozycji walorów przyrodniczych, związanej głównie z sezonowością i mobilnością całego świata zwierzęcego. Nawet w przypadku trwałych obiektów, jak np. jezior, ekspozycja zależy od wielu zmiennych, niezależnych od turysty (mgła, deszcz lub nękające owady utrudniają, czy wręcz uniemożliwiają pozytywną percepcję walorów przyrodniczych). Innym przykładem może być zróżnicowany odbiór estetyczny tego samego środowiska leśnego w zależności od pory dnia lub pory roku.

3. Ducha miejsca (Genius loci), wytworzonego na bazie rzeczywistych walorów turystycznych, wzmocnionych sławą lub kultem (dla ogółu turystów) lub sentymentem (dla jednostek), które to stają się główną inspiracją do odbycia podróży turystycznej [Kożuchowski 2005]. Zazwyczaj masowy ruch turystyczny uniemożliwia osobiste przeżywanie kontaktu z walorami przyrodniczymi (ich rzeczywistego docenienia). Niemniej „duch miejsca” w pełni to rekompensuje, a masowy turysta i tak uzyskuje satysfakcję z odbycia podróży turystycznej. Doskonałym przykładem może być wycieczka do rezerwatu Szczeliniec (Góry Stołowe) lub do Doliny Kościeliskiej (Tatry) w pełni sezonu turystycznego, która ekoturystyce bardziej kojarzy się szybkim i nerwowym spacerem po zatłoczonej ulicy wielkiego miasta niż z kontemplacją walorów przyrodniczych.

Konkludując, cennaść walorów przyrodniczych z punktu widzenia masowej turystyki jest zupełnie czymś innym niż z punktu widzenia nauk przyrodniczych i utożsamianie tych pojęć tylko szkodzi ochronie obiektów przyrodniczo cennych.

Przyrodnicze motywacje wyjazdów turystycznych

Turystykę można różnie definiować, a następnie charakteryzować w zależności od przyjętego punktu odniesienia: społecznego, ekonomicznego, przyrodniczego lub przestrzennego. Z punktu widzenia turysty, bardzo ważny jest aspekt psychologiczny uprawiania turystyki [Przeclawski 1997]. Ogólnie można przyjąć, że podróże turystyczne służą realizacji potrzeb duchowych, a zatem, zgodnie z teorią Masłowa, turystyka zaspokaja potrzeby wyższego rzędu, służące samorealizacji. Motywy kierujące turystami są zjawiskiem psychologicznym, związanym ze świadomością człowieka, a zatem całkowicie indywidualnym, jak indywidualne są osobiste pragnienia, zwyczaje, pasje i możliwości każdego turysty. Krótko mówiąc, to sfera psychiczna, po korekcji realnych możliwości, decyduje o celu i programie podróży turystycznej. Satysfakcja (samorealizacja) wynikająca z uprawiania turystyki, jest silnie skorelowana z jednej strony z możliwościami (ograniczeniami) i predyspozycją turysty, z drugiej strony z wyznaczonym celem podróży i jego stopniem trudności. W efekcie, pełna satysfakcja następuje przy realizacji celu dostosowanego do charakteru i możliwości turysty. Ogólnie można stwierdzić, że dla uzyskania satysfakcji z podróży turystycznej, przy wroście możliwości i umiejętności turysty, konieczny jest odpowiednio wyższy stopień trudności założonego celu podróży [Grac, Sankowski 2001]. Należy podkreślić silny związek uprawiania turystyki z samorealizacją, czyli z pojęciem dobrobytu każdego człowieka. Zważywszy, że na dobrobyt składają się zdrowie, wartości duchowe i wartości materialne, to zawsze motywem podróży turystycznej będzie regeneracja zdrowia i zaspokojenie wartości duchowych. Niemniej, w zależności od postaw osobowościowych, turyści wybierają różnorodne formy spędzania wolnego czasu.

Z tego wynika, że motywacje podejmowania podróży turystycznych mają pryncypialne znaczenie dla całokształtu rozwoju turystyki (w tym ekoturystyki) – aktywnie ją kształtują [Kożuchowski 2005]. Niestety, we wszelkich analizach i prognozach tegoż rozwoju na obszarach leśnych, aspekt psychologiczny jest zazwyczaj całkowicie pomijany!

Ogólnie, na podstawie motywów wyjazdów turystycznych, można określić dwa, historycznie ukształtowane i obecnie dominujące modele turystyki:

- turystyka wypoczynkowa, definiowana przez $3 \times S$ (sun + sea + sand, czyli słońce + morze + plaża) – w odniesieniu do środowiska leśnego rolę morza spełniają jeziora;
- turystyka krajoznawcza, definiowana przez $3 \times E$ (experience + exultation + education, czyli przeżycie + rozrywka + edukacja) – w kontekście artykułu ten model turystyki opiera się na dziedzictwie leśnym.

Należy zwrócić uwagę, że oba modele opierają się na walorach przyrodniczych i powinny przybierać formę ekoturystyki. Inaczej mówiąc powinny być kreowane, między innymi przyrodniczymi motywami podróżowania. Choć w pierwszym przypadku przyroda jest tylko źródłem relaksacji (niekoniecznie kosztem środowiska przyrodniczego), a w drugim staje się już źródłem inspiracji intelektualnej i uniesień emocjonalnych (zdecydowanie sprzyjając ochronie przyrody). Wymieniony podział dominujących motywacji turystycznych, choć bardzo efektywny, jest mało precyzyjny i zawiera w sobie mnogość motywów z podtekstem przyrodniczym. W odniesieniu do środowiska leśnego, motywy ekoturystyczne można scharakteryzować następująco (wg malejącej empatii):

1. Rekreacyjny: dotyczy wszystkich turystów, z podziałem na preferencję rekreacji biernej lub ruchowej w środowisku przyrodniczym. W przypadku ekoturystyki, infrastruktura turystyczno-rekreacyjna dyskretnie udostępnia walory przyrodniczo-leśne, nie ingerując w nie;
2. Zdrowotny: dotyczy wszystkich turystów, choć w szczególnym przypadku związanej z turystyką sanatoryjną, opartą na leczniczych właściwościach środowiska leśnego, np. klimatoterapia, fitoterapia itp. [Bielawska 2001];
3. Altruistyczny: kierujący ekoturystami, preferującymi imprezy turystyczne, służące aktywnej ochronie dziedzictwa przyrodniczego regionu (np. wolontariat na rzecz pobudzania świadomości ekologicznej lub ochrony przyrody w lasach).
4. Poznawczy: kierujący ekoturystami, preferującymi turystykę krajoznawczą i specjalistyczną. Jest to główny motyw ekoturystyki leśnej, często przyjmującej formę obserwacji przyrodniczych (np. awifauny);
5. Służbowy: dotyczy ekoturystów, reprezentujących nauki przyrodniczo-leśne, którzy podczas wyjazdów realizują swój rozwój zawodowy (np. terenowe badania naukowe);
6. Relaksacyjny: kierujący ekoturystami, preferującymi rekreację kontemplacyjną, w zaciśku środowiska leśnego (np. warsztaty jogi, tai-chi itp.);
7. Wypoczynkowy: kierujący ekoturystami, preferującymi wypoczynek bierny w środowisku przyrodniczym. Ten motyw dominuje na lesistych pojezierzach Pomorza, Warmii i Mazur, pozbawionych rozbudowanej infrastruktury turystycznej;
8. Sentymentalny: kierujący turystami, odczuwającymi potrzebę powrotu w krajobraz „swojej przeszłości”, które wywarły szczególny wpływ na ich życie;
9. Religijny: dotyczy turystów – uczestników imprez o charakterze kontemplacyjno-modlitewnym w otoczeniu przyrodniczo-leśnym (np. Sanktuarium Matki Boskiej Śnieżnej na Iglicznej k/ Międzygórze);
10. Rozrywkowy: kierujący turystami i wycieczkowiczami, którzy preferują imprezy kulturalne w otoczeniu przyrody. Dotyczy to wszystkich festynów leśnych, organizowanych zazwyczaj przy współudziale władz samorządowych. Notabene, wśród młodzieży Wielkiej Brytanii jest ostatnio powszechny trend przenoszenia „imprez” z pubów na „łono natury” [Champion 2006], co zresztą nie ma nic wspólnego z ekoturystyką;
11. Twórczy: dotyczy turystów – hobbystów lub obdarzonych szczególnymi uzdolnieniami, preferujących imprezy turystyczne w formie zlotów (np. z udziałem psów myśliwskich) lub warsztatów (np. leśnych plenerów fotograficznych). W pierwszym przypadku trudno dopatrywać się postaw ekoturystycznych;
12. Sportowy: kierujący turystami preferującymi turystykę wyczynową na podstawie środowiska leśnego (np. biegi przełajowe, narciarstwo biegowe itp.). Ten motyw nie dotyczy ekoturystów;

13. Użytkowy: dotyczy turystów, przybywających do lasu w konkretnym celu pozyskania dóbr (zbieractwo i myślistwo). Ten motyw jest obcy ekoturystom.

W tym miejscu należy dodać, że w literaturze przedmiotu można odnaleźć różnorodne klasyfikacje motywacji turystycznych [Bocheńska 1975; Krzymowska-Kostrowicka 1997; Przeclawski 1997; Koźuchowski 2005; Zaręba 2000], niemniej według autora są one mało spójne lub precyzyjne względem walorów przyrodniczych, które motywują i inspirują ekoturystów.

Zakończenie

Spełnienie motywów kierujących ekoturystami w stronę obcowania z przyrodą wymaga od Administracji LP odpowiedniego udostępnienia lasu do celów turystycznych. Nie jest to proste zadanie, ze względu na bardzo szerokie spektrum funkcji turystyczno-rekreacyjnych, przypisywanych środowisku leśnemu. Ich różnorodność jest związana zarówno z mnogością typów osobowościowych turystów, jak i wieloaspektowością oddziaływania turystyki – z jednej strony na sferę psychologiczną turysty, z drugiej zaś strony na sfery: społeczną, kulturową, przestrzenną i ekonomiczną regionu. Do najważniejszych funkcji stawianych przyrodniczo-leśnej przestrzeni turystycznej można zaliczyć:

- ✦ Funkcje rekreacyjno-zdrowotne – wymagające infrastruktury turystycznej w celu udostępnienia walorów wypoczynkowo-terapeutycznych środowiska leśnego;
- ✦ Funkcje estetyczne – wymagające kształtowania harmonijnego krajobrazu oraz infrastruktury turystycznej, definiującej i eksponującej uniwersalne wartości przyrody;
- ✦ Funkcje ludyczno-relaksacyjne – wymagające zagospodarowania pod kątem turystycznych imprez rozrywkowych, przy czym las może być postrzegany przez młodszego turystę jako materia (np. przy budowie szałasów lub podczas gry w podchody) albo przez starszego turystę jako otoczenie sprzyjające rozrywce (np. biesiadowanie);
- ✦ Funkcje edukacyjno-inspiracyjne – z podziałem na poznawcze (percepcyjna weryfikacja przyrodniczej wiedzy książkowej), kształcące (umiejętność korzystania z zasobów leśnych) i wychowawcze (kształtowanie postaw ekologicznych), wymagające rozbudowanej infrastruktury i kadry dydaktycznej;
- ✦ Funkcje użytkowe – wymagające zagospodarowania pod kątem łowiectwa i zbieractwa;
- ✦ Funkcje sportowe – wymagające rozbudowanej, specjalistycznej infrastruktury, gwarantującej bezpieczne uprawianie danej dziedziny sportu.

Literatura

- Bielawska I. B. 2001. Podstawy turystyki i rekreacji w ekosystemach. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej. Białystok.
- Champion S. 2006. Byle dalej od pubów. Forum. 39: 26-28.
- Bocheńska M., Bujak. 1975. Uwagi dotyczące motywów uprawiania turystyki. Ruch turystyczny. Wyd. SGPiS 1: 19-31.
- Gracj J., Sankowski T. 2001. Psychologia w turystyce i rekreacji. AWF, Poznań.
- Koźuchowski K. 2005. Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji. Podręcznik akademicki. Wydawnictwo Kurpisz SA., Poznań.
- Krzybowska-Kostrowicka A. 1999. Geoekologia turystyki i wypoczynku. PWN, Warszawa.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. 2002. Geografia turystyczna Polski. PWE, Warszawa.
- Przeclawski K. 1997. Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki. Wyd. Albis, Kraków.
- Warszyńska J., Jackowski A. 1978. Podstawy geografii turystyki. PWN, Warszawa.
- Zaręba D. 2000. Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

SUMMARY**Motives for ecotourist trips in forests**

Ecotourism contributes to preservation of the natural and cultural environment, as well as to appreciating the heritage of regions, both by local communities and visitors. Ecotourists are people with large ecological awareness and natural sensitivity. The forest environment contains universal values for all tourists, which are symbolised by harmonious landscapes, ecosystems, curiosities of flora and fauna or geological peculiarities, as well as by protected areas, parks and museum objects. It is them which fulfil the motives for tourist trips. The motives driving tourists are of a psychological character, thus they are entirely individual, just like individual each tourist's personal desires, customs, passions and possibilities are. The most important ecotourist motives include:

- recreational and health motives, which concern all ecotourists;
- the cognitive motive, which affects ecotourists preferring sightseeing and specialist tourism;
- the altruistic motive, which influences ecotourists preferring active forms of preservation of the natural heritage of a region.

The fulfilment of the motives driving tourists requires the execution of tourist functions of forest, such as: recreational, health and aesthetic functions, educational, inspiring and utilitarian ones, as well as functions related to entertainment and sport.